

Іван Немченко

“Буде се інтернаціональна пам’ятка одного з поривів

української душі на ширший світ... ”:

передслів’я до публікацій “Записок українця...” Софрона Крутя

та Франкової передмови до них

Вставай, Україно, вставай!

Виходь на дорогу свободи,

Де грає широкий Дунай,

Де ждуть європейські народи.

Д. Павличко

Так уже сталося, що І. Франко (1856-1916) і Софрон Круть (справжнє ім'я та прізвище — Феофан Олександрович Василевський, 1855-1915) народилися й померли майже одночасно – з різницею в якийсь рік. Тож на порубіжжі між їхніми 160-річними ювілеями та 100-літтям від часу смерті цих митців редколегія “Вісника Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори)” починає повний передрук їх публікацій із далекого 1905 року, що з'явилися під однією обкладинкою. Йдеться про раритетну книжку Софрона Крутя (Ф. Василевського) “Записки українця з побуту між полудневими слов’янами”, що вийшла у серії “Літературно-наукова бібліотека” (ч.106-107) за редакцією В. Гнатюка у львівській друкарні Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка під зарядом К. Беднарського. Передмову до цього видання подав І. Франко, наголосивши, з одного боку, на обдарованості автора нарисів про події на Балканах, а з іншого – на безталанності його як письменника, що “подавав, а не справдив гарні надії”.

І. Франко і Софрон Круть були європейцями по духу. Свою європейськість вони виявляли і світоглядом, і в своїй діяльності, і в творчості. Як і великий Каменяр, Софрон Круть орієнтувався на демократичні традиції, загальнолюдські цінності. Його нариси та враження, взяті “з побуту між полудневими слов’янами”, доповнені ще й перебуванням у ряді країн Центральної Європи, засвідчують його пієтет щодо західного світу з його цивілізаційними пропозиціями. Адже важко було уявити якісь світлі перспективи для свого народу в рамках московсько-азійської тиранії — “тюрми народів”, а не на вільніших європейських просторах. У попередньому випуску “Вісника...” ми вже подали розгорнутий життєпис цього діяча (стаття “Феофан Василевський: мандрівний письменник, вояк-доброволець і подвижник статистики”) та анотували повний передрук його “Записок українця...” у наступних числах нашого збірника. Цей час настав. І ми з великим задоволенням припрошуємо наших читачів прилучитися до літературної спадщини херсонського письменника Софрона Крутя, доторкнутися своїми серцями до епохи, коли жили і діяли такі велети думки, як І. Франко.

Між іншим, зазначимо, що є чимало свідчень про неабиякий інтерес великого Каменяра до нашого причорноморського краю, зокрема губерніяльних Таврії та Херсонщини. Це й рецензовані ним місцеві белетристичні збірники “Нива” (Одеса, 1885) і “Степ” (Херсон, 1886). Це й пильна увага до розвою таланту письменниці Дніпрової Чайки – дружини Ф. Василевського, “дзвінку ліру” якої вітав Іван Якович. Це й численні праці, присвячені митцям-південцям Т. Зіньківському, М. Комарову, Д. Марковичу, П. Ніщинському, М. Чернявському та ін.

У 1903 році в Одесі у виданні М. Вороного “З-над хмар і з долин” було опубліковано вірш І. Франка “Притичина” (під назвою “З буркутських пісень”. У 1905 році І. Франко виступив зі своїм віршем “Якби ти знав!..” на сторінках одеського альманаху “Багаття” та херсонського літературного збірника “З потоку життя” (цикл “Стріли”). Зі спогадів В. Кедровського “Обриси минулого” (розділ-персоналія “Іван Митрофанович Луценко”, уміщений у “Віснику...” № 10 за 2015 рік), видно які немеркнучі враження залишив І. Франко у херсонців та одеситів під час відвідання ним Південної Пальміри, де лікувався у 1909 та 1912 роках, а водночас жваво цікавився місцевим літературно-мистецьким і науковим життям.

І.Франко був добре обізнаний із критичними відгуками про його творчість і не раз полемізував з поцінувачами або спростовував їх помилкові судження. Це стосується й причорноморців. У “Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.”, що була опублікована 1910 року у Львові, І.Франко окреслив розмаїття діяльності одеського бібліографа й видавця М. Комарова (Уманця), а при тому вказав на допущену ним прикру неточність. Адже автор праці “Українська драматургія. Збірка бібліографічних знадобів до історії української драми і театру українського (1815-1906)” ліричну збірку поета “Зів'яле листя” помилково зарахував до драматичної літератури. В оману М. Комарова ввела Каменярева заувага в підзаголовку його книжки — “Лірична драма”.

Отже, подаємо у даному випуску “Вісника...” передмову І. Франка та перший розділ із книжки Софрона Крутя (Ф. Василевського) “Записки українця з побуту між полудневими слов'янами”, котра не перевидавалась ось уже понад 110 літ.

Мову обох письменників відтворюємо за сучасним правописом. При цьому збережено характерні для них лексичні та фразеологічні особливості. Наприклад, залишено діалектизми типу риж, ріжний (без трансформації на рис, різний тощо). Сучасними літературними формами замінено такі написання:

- 1) іменників чоловічого роду в давальному та місцевому відмінках однини на -ові, -еві, -єві: не вовкови, урядови, народови, а вовкові, урядові, народові;
- 2) іменників жіночого роду в родовому, давальному та місцевому відмінках однини: не смерти, користи, соли, а смерті, користі, солі;
- 3) іменників жіночого роду в називному відмінку множини: не річи, тіни, очи, а речі, тіні, очі;
- 4) іменників у родовому відмінку множини: не часописий, гроший, людий, а часописей, грошей, людей;
- 5) іменників другої відміни з подвоєнням приголосної та апострофом: не значіне, воюване, Приморє, а значення, воювання, Примор'я;
- 6) іменників із різнотипним пом'якшенням приголосної: не досьвіди, цьвіт, льорд, а досвіди, цвіт, лорд;

- 7) займенників у повній і стягненій формах: не міні, всі, а мені, всі;
- 8) прикметників і прислівників вищого і найвищого ступенів: не давнійший, білійший, докладніше, а давніший, біліший, докладніше;
- 9) дієслів у зворотній формі (повній і короткій): не розсердився, скінчила ся, розвалює ся, а розсердився, скінчилася, розвалюється;
- 10) числівників: не трийцятий, двацять, а тридцятий, двадцять;
- 11) кореневих звукосполучень: не плястер, залізо, кізіль, а пластир, залізо, кизил;
- 12) префіксів та суфіксів: не зконтролювати, висше, сильнішчий, а сконтролювати, вище, сильніший;
- 13) форм -му, -меш, -ме: не бачити мемо, мусіти ме, продавати ме, а бачитимемо, муситиме, продаватиме;
- 14) початкового и: не иноді, иньший, а іноді, інший.

За сучасним правописом подано складні слова, пунктуацію тощо. Назви народів і їх представників репрезентовано з маленької літери: замість Турки, Серби, Чорногорці, або ж Турок, Серб, Чорногорець, вжито турки, серби, чорногорці, чи турок, серб, чорногорець. Як виняток — Малорус, оскільки йдеться про прізвисько героя-оповідача в “Записках українця...”.

У випадку використання у видруку 1905 року дублетів (Росії та Росії, всьо і все, оден і один) у даному виданні, як правило, вживаємо сучасну літературну форму (Росії, все, один).

Немченко, І.В. “Буде се інтересна пам’ятка одного з поривів української душі на ширший світ...” : передслів’я до публікацій “Записок українця...” Софрона Крутя та Франкової передмови до них / І. Немченко // Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори) : літературно-науковий збірник.- Вип. 12. — К.–Херсон : Просвіта, 2016. — С.122-125.